

EEN ERFLATER

Ronald Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland. Biografie van Michiel Adriaenszoon de Ruyter* (De Arbeiderspers, Amsterdam 1966) 406 blz., prijs f65,-.

Michiel Adriaenszoon de Ruyter, voor velen een vaderlandse megaheld uit oudejongensboeken, is terug van weggeweest. In 1976 het herdenkingsjaar van Bestevaers sterfdag distantieerde minister-president den Uyl zich nog van de plechtigheid waarbij het marineschip De Ruyter te water werd gelaten, en de ingebruikneming in 1972 van een nieuw 100 gulden biljet met zijn beeltenis erop was meer toeval dan beleid geweest. En ook de sobere herdenking in de Nieuwe Kerk en een obligaat congres in Den Helder maakten van 1976 geen algemeen tot de verbeelding sprekend herdenkingsjaar. Twintig jaar eerder was dat, bij de herdenking van zijn driehondervijftigste geboortejaar nog heel anders geweest.

Nu, in de jaren 90, is het herdenken weer onder ons. Gretige publieks- en overheidsinstellingen hebben zich er met een ijver die past bij de moderne communicatiemaatschappij op gestort. Prud'homme van Reines boek is niettemin geen populair gelegenheidswerkje geworden. Al heeft hij een open oog voor de ups en downs van het nachtleben van zijn held, hij beoogt een degelijke en serieuze biografie te bieden. Geen rare ambitie voor een historicus want in deze eeuw werd zo'n ambitieuze poging alleen ondernomen door de leidse hoogleraar Blok, in 1928. Diens boek was overigens niet het zoveelste uit de rij. Nauwkeuriger gezegd: het was het tweede. De eerste - direct al enorm uitgebreide - biografie verscheen van de hand van Gerard Brand in 1687. Dit laatste werk werd door velen gezien als een soort Bijbel, goed voor commentaar, maar niet voor herziening en verbetering. Bloks biografie geldt nu als conventioneel, volumineus en ook verouderd, want sindsdien zijn er wel allerlei deelstudies over onze held en diens wapenfeiten verschenen.

Prud'homme's ambitie was om met zijn boek aan de hand van nieuw bronnenonderzoek nieuwe vragen te stellen en nieuwe antwoorden te vinden. Was De Ruyter werkelijk Brands vrome vlootvoogd, hoe was zijn relatie tot De Witt, was hij een vernieuwend zeetacticus, een charismatisch leider, hoe was zijn privé-leven, hoe stond het met de persoonlijke financiën van bestevaer? De antwoorden op deze vragen komen na bladzijde 342 in de 'Epiloog en conclusie' aan bod. Het traditionele De Ruyter beeld wordt dan inderdaad duidelijk gerelativeerd en gnuanceerd.

Voordat het zover is heeft de lezer De Ruyters leven verdeeld over 10 hoofdstukken moeten volgen. Het is een erg lang verhaal. De tocht langs de Ruyters levenspad blijkt minder spannend dan iemand met jeugdherinneringen aan De Ruyter, bijvoorbeeld ontleend aan de onvolprezen 'Oud Goud' kinderboekenserie, zou denken. Dat heeft ook te maken met de manier waarop het verhaal is verteld. Misschien heeft de biograaf, in zijn streven om niet te mystificeren en zijn held 'in onbezodelde eer' te laten blinken,

zich toch te strak beperkt tot een stijl met korte beschrijven- en constaterende zinnen die maken dat het levensverhaal van 'de man met zout in zijn bloed' niet echt wil loskomen.

Een aantal keren slaagt Prud'homme er duidelijk wel goed in om een zekere sfeer te scheppen zoals in zijn beschrijving van de oploop van een woeste volksmassa voor het huis van de admiraal, die toen nog op zee was, in 1672. De oproerkraaiers daagden buurman en familielid Wessel Smit die zich bovenop de stoep had geposteerd om het huis en De Ruyters bibberende Anna van Gelder te beschermen uit met kreten als 'Gij dikke schelm, komt van de stoep, men zal U op zijn Jan de Wits handelen'. Uiteindelijk kwam het tot een veldslag 'die nog het meeste moet hebben weggehad van de twintigste eeuwse krakersrellen'. Alle commotie, veroorzaakt door de onrust na de executie van de De Witten, eindigde tenslotte - bij wijze van laatste oprisping - met een in de kiem gesmoorde aanslag op het leven van de admiraal door een naamloos indringer 'met een bol brood en een groot mes in de hand' die, net op tijd, door een dienstbode met een welgemikt trapje werd verjaagd.

Heel anders leest het einde van de admiraal, door de Staten met een veel te zwakke vloot tegen de Spanjaarden uitgezonden: 'De Ruyter stond omstreeks half vijf op het 'zonnedek' van De Eendracht bevelen uit te delen. Achtenvijftig jaar voer hij nu op zee... Dit was de achtste grote zeeslag waarin hij het opperbevel voerde. Misschien dacht hij nog eens terug aan de eerste zeeslag die hij streed tegen de Spanjaarden in 1641, precies 35 jaar geleden. Om zich heen zag De Ruyter de besneeuwde toppen van de bergen en de vulkaan De Etna. De winter van zijn leven was bijna aangebroken. Hij had de afgelopen maanden diverse vulkanen gezien 'die in 't gemeen grote brant van haar geven'. Voor de zoveelste maal braakten de vijandige kanonnen vurige kogels. Plotseling tuimelde de oude 'Bestevaer' vanaf zijn hoge positie twee meter naar beneden en kwam hij terecht op het opperdek. Een kanonskogel had het voorste deel van zijn linkervoet weggenomen en daarna de beide pijpen van het rechterbeen een handbreed boven de enkels verbrijzeld....'.

De zeeheld zou op kosten van de staat begraven worden in, zoals gebruikelijk was, een praalgraf. Typerend slot: het zou nog jaren duren voordat de familie en de admiraliteit de voorgeschoten rekeningen terugbetaald kregen.

De biografie, niet alleen de tweede, maar ongetwijfeld ook de laatste die deze eeuw werd geschreven, is mooi uitgegeven en geïllustreerd met een fotokatern met veel klein afgedrukte portretten, memorabilia en zeeslagen.

Kees Bogaerts

CULTURFILOSOFIE

H.W. von der Dunk, *Elke tijd is overgangstijd. Opstellen over onze omgang met de geschiedenis* (Prometheus, Amsterdam 1996), 303 blz., prijs f39,90.

'De verdonkerde Verlichting', zo luidt de titel van een van de opmerkelijkste opstellen in de nieuwe bundel van H.W. Von der Dunk. 'Wat we vandaag beleven kan als een algemeen, ingrijpend en jammerlijk faillissement van de erfenis van de Verlichting worden beschouwd', zo stelt hij. Die erfenis -

geloof in de goedheid van de mens, in rationalisering, universele mensenrechten, vooruitgangsgeloof, geestelijke vrijheid - vormde ooit de grondslag voor het moderne denken en voor de grote negentiende-eeuwse ideologieën van liberalisme en socialisme. Maar vanaf de Franse jacobijnen tot en met de massamoordenaars van het type-Yezhov is gedemonstreerd, dat de linkse traditie die het gelijkheidsbeginsel centraal stelt, leidde tot praktijken die griezelige overeenkomsten vertonen met middeleeuwse heksenjachten.

De andere erfgenaam van de Verlichting - liberale democratie - wordt thans door waarheidsrelativisme en radeloosheid geteisterd en geeft steeds meer terrein prijs aan tegenkrachten zoals fundamentalisme en postmodernisme. Geen stelsel, hoe liberaal ook, kan zonder machtsvorming en hiërarchische verhoudingen. Bovendien raakt de enkeling stuurlaars en dreigt hij af te drijven in de richting van een totalitaire heilsleer.

Met de dubbele erfenis van de Franse Revolutie ('hemelbestorming én hellevaart') is het volgens Von der Dunk al even problematisch gesteld als met die van de Verlichting: zowel van de linkse traditie van kosmopolitisme, emancipatie en vooruitgangsgeloof, als van haar rechtse tegenhanger van restauratie en romantiek vormde zij de bakermat. Het prevaleren van de 'wil van het volk' kon makkelijk doorslaan in een paranoïde jacht op 'vijanden van het volk'.

Von der Dunk toont zich ook in de rest van zijn bundel een wijze, maar bij vlagen sombere leermeester. De titel 'Elke tijd is overgangstijd' geeft aan, dat elke tijd zijn eigen crisisbesef en cultuurpessimisme had. Zorg om hedendaags verval van culturele waarden klinkt dan ook als een vers uit een lange litanie, zo relativeert hij. Toch draagt hij zelf ook een steentje bij aan cultuurkritiek, door bijvoorbeeld aan het abominabel lage kennisniveau van scholieren en studenten te refereren. De nieuwe overheidsplannen met betrekking tot het vak geschiedenis doen hem denken aan boekjes van het slag 'Einstein voor kleuters in drie lessen'. Geschiedenisonderwijs gaat straks lijken op een computerspelletje en de kennis van historische feiten bij scholieren lijkt op een van tafel gewaarde legpuzzel.

Von der Dunks fascinatie voor cultuurfilosofische thema's bestrijkt brede velden van kennis: het tijdsbesef van de twintigste-eeuw; de wortels van de moderne dictatuur; het fenomeen van grote mannen in de geschiedenis; maar ook de verwerking van de Indonesische revolutie in Nederland. De bundel besluit met een drietal meesterlijke biografische schetsen: Heine, de tijdloze tijdgenoot; Freud, Mozes en de joodse identiteit; en de filosoof Karl Löwith.

Docenten die eens flink geschiedfilosofisch willen bijtanken - bijvoorbeeld over de vraag hoe toch uit de meest hooggestemde idealen de meest afzichtelijke dictaturen geboren worden - komen met deze waardevolle bundel wel aan hun trekken.

Jan van Oudheusden

ZUID-AFRIKA

Peter ter Horst, *De Trek, Thuisland Zuid-Afrika* (Balans, Amsterdam 1996) 244 blz., prijs f 35,-.

Peter ter Horst was vijf jaar lang (tot 1996) correspondent voor *NRC Handelsblad* in Zuid-Afrika. Dat waren de jaren waarin Zuid-Afrika een democratie werd. Hij beschrijft dit proces dat ingezet werd met de legalisering van onder andere

het ANC door De Klerk in diens beroemde speech van 2 februari 1990. Hij laat zien hoe Mandela en De Klerk, die heel goed begrepen tot elkaar veroordeeld te zijn, in vaak harde onderhandelingen de noodzakelijke compromissen sloten.

Ter Horst ziet de ontwikkelingen in Zuid-Afrika als een reis naar de toekomst. Die reis, *trek* in het Afrikaans, moet leiden tot een Zuid-Afrika dat voor allen een thuisland is. Niet voor niets gebruikt de schrijver

historisch zo beladen begrippen als trek en thuisland. De Afrikaners moeten een forse knieval doen voor de zwarten, die altijd als minderwaardig, als slaven zijn behandeld en weggestopt werden in de armoedigste gebieden. In de ogen van Ter Horst is het echter afgelopen met de macht van de Afrikaners. Zo beschrijft hij hoe het Voortrekkersmonument bijna geen bezoekers meer trekt. Generaties lang leerden Afrikaner kinderen op school van de Grote Trek en de overwinning van de Voortrekkers bij Bloedrivier. Nu echter zagen diezelfde kinderen op televisie hoe drie leden van de Afrikaner Weerstandsbeweging in Bophuthatswana na een wilde schietpartij, bloedend naast hun Mercedes, door een zwarte politieman werden doodgeschoten. Een koele executie, die een einde maakte aan de fabel van de overwinnelijke Afrikaner.

Voor Ter Horst is dit een van de belangrijkste gebeurtenissen van de laatste jaren in Zuid-Afrika. Het maakte aan een einde duidelijk dat de Boer overwonnen was.

Een andere cruciale gebeurtenis was de moord op Chris Hani. De populaire Hani, belangrijk ANC-leider en secretaris-generaal van de Zuidafrikaanse Communistische Partij, werd op 10 april 1993 door een blanke man vermoord. Dat deze moord niet tot een enorme crisis leidde, was de verdienste van Nelson Mandela, die presidentieel optrad en van Retha Harmse, een blanke buurvrouw van Hani. Zij hoorde de schoten, zag de moordenaar weggrijpen, noteerde het kenteken en belde de politie. Dat een blanke vrouw, van Afrikaner komaf, haar leven riskeerde om de moord op een zwarte op te lossen, was uiterst belangrijk.

'De Trek' is een prettig leesbaar, helder geschreven boek. Het is ook een optimistisch boek. Ter Horst noemt wat in Zuid-Afrika gebeurde, een wonder. Daartoe kon het komen omdat de twee belangrijkste groepen, de Afrikanen en de Afrikaners, begrepen dat ze om praktische redenen, onder andere de economische omstandigheden, wel samen moesten werken. Daarnaast was er sprake van hoogwaardig politiek leiderschap bij beide groepen. Zowel De Klerk als Mandela waren gematigd en wisten hun aanhang tot de eerste democratische verkiezingen in 1994 in bedwang te houden.

De toekomst moet uitwijzen of Ter Horst niet te optimistisch is. Weliswaar wonen nu in sommige wijken blank en zwart door elkaar heen, maar er is ook nog steeds sprake van een enorm verschil in welvaart tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Ook het probleem van de grote criminaliteit is nog niet opgelost. Laten we hopen dat Ter Horst gelijk krijgt.

Wim Rongen